

**GEOGRAFIYA DARSLARINI MUAMMOLI TA'LIM TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA TASHKIL
ETISH**

Allaxova Gulshixra Yerejepbaevna
Qoraqalpog'iston Respublikasi Nukus shahar
XTB bo'limi tasarrufidagi 25-son
umumta'lim maktabi direktori

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, geografiya ta'limini zamonaviy ta'lim texnologiyalari asosida tashkil etish va bu orqali o'quvchilarning kreativ, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, geografiya ta'limida muammoli ta'lim texnologiyasidan foydalanish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim tizimi, geografiya ta'limi, kreativ qobiliyat, tanqidiy fikrlash, ta'lim texnologiyasi, muammoli ta'lim, muammoli bayon metodi, tabiiy geografik muammolar.

Mamlakatimizning bugungi kundagi iqtimoiy-ijtimoiy rivojlanish tamoyillari dunyoning rivojlangan mamlakatlari qatoridan munosib o'rin olish uchun ma'naviy salohiyatimizni va iqtisodiy qudratimizni yanada oshirish, ularni XXI asr ilmiy-texnika taraqqiyoti talablariga javob beradigan darajada qayta qurishni talab qiladi. Buning uchun ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, o'quvchi-yoshlarimizning dunyoqarashini o'zgartirish, ularning mustaqil va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish, ularda yangiliklarga intilish, yangi g'oyalar ishlab chiqish, muammoli vaziyatlardan chiqa olish ko'nikmalarini jahon andozalari darajasiga ko'tarishni taqozo qiladi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasining [1] "Adolatli ijtimoiy siyosat yuritish va inson kapitalini rivojlantirish" deb nomlangan yo'nalishida maktablarda ta'lim sifatini oshirish, pedagog kadrlarning bilimi va malakasini xalqaro darajaga olib chiqish masalalariga katta ahamiyat qaratilgan.

Zero, bugun jamiyat ta'limtizimi oldiga o'quvchilarning kreativ qobiliyatini oshirishni, ularning mustaqil intellektual faoliyatlarini maqsadga muvofiq ravishda rivojlantirishni vazifa qilib qo'ydi [2]. Bu kabi vazifalarni hal etishda ta'lim-tarbiya jarayonlarida muammoli ta'lim texnologiyasidan foydalanish yetakchi o'rinni egallaydi.

Muammoli ta'lim-o'quvchilarda ijodiy izlanish, kreativ faoliyat, kichik tadqiqotlarni amalga oshirish, muayyan farazlarni ilgari surish, natijalarni asoslash, ma'lum xulosalarga kelish kabi ko'nikma va malakalarni shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim hisoblanadi. Shuningdek, muammoli ta'lim – bu mantiqiy fikrlash operatsiyasi (tahlil, umumlashtirish) va o'quvchilarning izlanishli faoliyati qonuniyatlarini (muammoli vaziyat, bilishga qiziqish, ehtiyoj) hisobga olib tuzilgan ta'lim va o'qitishning ilgari ma'lum bo'lgan usullarini qo'llash qoidalarining yangi tizimidir. Shuning uchun ham muammoli ta'lim ko'proq o'quvchi fikrlash qobiliyatining rivojlanishini, uning umumiy rivojlanish va e'tiqodining shakllanishini ta'minlaydi.

Muammoli ta'lim - didaktikaning barcha yutuqlaridan foydalangan holda ta'lim oluvchilarda ilmiy bilim va tushunchalarni, dunyoqarashni shakllantirish, shaxs va uning intellektual salohiyatini har tomonlama rivojlantirish vositasi sifatida rivojlantiruvchi ta'lim hisoblanadi. Geografiya fanini o'qitishda o'quvchilardagi kreativ sifatlarni rivojlantirishda

muammoli ta'lim metodlaridan "Muammo texnologiyasi" katta ahamiyatga ega. Ushbu texnologiya o'quvchilarga mavzudan kelib chiqqan turli muammoli masala yoki vaziyatlarning yechimini to'g'ri topishlariga o'rgatish, ularda muammoning mohiyatini aniqlash bo'yicha malakalarni shakllantirish, muammoni yechishning ba'zi usullari bilan tanishtirish va muammoni yechishda mos uslublarni to'g'ri tanlashga o'rgatish, muammoni kelib chiqish sabablarini va muammoni yechishdagi xatti-harakatlarni to'g'ri aniqlashga o'rgatishda qo'llash tavsiya etiladi [5].

Quyida ushbu texnologiya bo'yicha namuna keltiramiz (1-jadval):

1-jadval. O'zbekistonda atmosferaning ifloslanishi

Muammoning turi	Muammoni kelib chiqish sabablari	Muammoni yechish yo'llari va sizning harakatlaringiz
O'zbekistonda atmosferaning ifloslanishi	O'zbekistonda atmosferaning ifloslanishida energetika, neft-gaz sanoati, transport, kimyo sanoati, metallurgiya sanoati, maishiy-kommunal xo'jalikning hissasi katta. O'sha korxonalar chiqarayotgan zararli birikmalarni 100 foiz desak, ular quyidagicha taqsimlangan.	Respublikamiz havosini toza saqlash uchun korxonalarda zamonaviy tozalovchi inshootlar qurish zarur. Bunda havoni ifloslovchi moddalarni ushlab qolib, ulardan qayta foydalanish imkoniyati vujudga keladi.

Muammoli bayon metodi: Ushbu metod o'qituvchi tomonidan muammoni quyilishi va uni yechish yo'llarini asoslashga yo'naltirilgan metod hisoblanadi. Bu metod yordamida o'quvchilar tabiiy geografik va geokologik muammolarni yechish yo'llari va ularni asoslash usullari haqida ko'nikmalarga ega bo'lishadi.

Geografiya ta'limida muammoli bayon metodidan foydalanilganda quyidagilarga e'tibor qaratish lozim:

- o'qituvchi muammoni o'quvchilarga bayon qiladi va uni hal etish namunasini ko'rsatib beradi, ya'ni mazkur muammoni yangi dars mavzusi bayoni davomida o'zi hal etib beradi;
- o'quvchilar ushbu muammoni yechish bosqichlarini ketma-ket amalga oshiradilar va dars davomida geografik muammolarni yechish ko'nikmalariga ega bo'lishadi;
- murakkab muammolarni yechishda o'qituvchi tomonidan uni yechish yo'llari ko'rsatib beriladi, hamda fikrlar qarama - qarshiligi vujudga kelganida fikrlarni rivojlanish xususiyatlariga e'tibor qaratadi [3].

Geografiya fani tabiiy va iqtisodiy-ijtimoiy qismlardan iborat bo'lib, unda tabiat va jamiyat bilan bog'liq bo'lgan barcha muammolar mujassamlashgan. Ushbu muammolar tabiiy-geografik va iqtisodiy-ijtimoiy jarayonlar hamda ularni o'zaro ta'siri natijasida shakillanadi va rivojlanadi. Mazkur muammolardan geografiya ta'limida foydalanishning eng muhim shartlaridan biri ularni kelib chiqishiga ko'ra quyidagi bir nechta guruhlariga bo'lish maqsadga muvofiq:

- tabiiy geografik muammolar;
- ijtimoiy-iqtisodiy geografik muammolar;
- geokologik muammolar [4].

Tabiiy geografiya kursi bo'yicha quyidagi muamolarni hal etish na'munasini ko'rsatishi mumkin:

1. Mineral resurslar muammosi. Bunda o'qituvchi minreal tesurlarni iqtisodiyotning bosh tarmoqlarini rivojlantirish omili ekanligi, bunday resurslarga bo'lgan ehtiyojning tinimsiz ortib borayotganligi, mineral resurslarning turlaridan xo'jalik ehtiyojlari yo'lida rejali foydalanish kerakligini tushuntirib, bu kabi muammolarni hal etish bo'yicha o'quvchilar bilan birgalikda yangi takliflar, g'oyalar ishlab chiqadi.

2. Jahonning biologik resurslaridan foydalanish muammosi. Bunda o'qituvchi o'quvchilar bilan birgalikda o'rmon mintaqasi joylashgan hududlar, jahon o'rmon resurslarining kamayib ketayotganligi, janubiy mintaqqa o'rmonlariga bir necha yuz yillar davomida o'rmonni yoqib yer ochish va ekstensiv yaylov chorvachiligi katta zarar yetkazayotganligi, tropik o'rmonlarni saqlash yuzasidan BMT rahbarligida amalga oshirilayotgan ishlar bo'yicha o'quvchilarga ma'lumotlar berib, ularni bu muammolarning yechimini topishga yo'naltiradi.

3. Sho'rlanish va cho'llanish muammosi. Muammoli ta'limda o'qituvchi cho'llanishning tuproq yoki o'z xususiyatlarini yo'qotadigan yoki tabiiy hodisalar tufayli tanazzulga uchragan tabiiy jarayon ekanligi, shuningdek, cho'llanish hosildor tuproqning yo'qolishini va qolgan ekotizimning o'z regulyativ funksiyasini bajara olmasligini nazarda tutadigan jarayonlardan biri ekanligini, cho'llanish muammosi esa yerning ekin ekilmaydigan yaroqsiz holga kelishi, cho'llanish natijasida qashshoqlikning kelib chiqishi va boshqa muammolar paydo bo'lishini misollar yordamida tushuntiradi va muammoli ta'lim texnologiyalari orqali o'quvchilarning bu bo'yicha mustaqil fikr yuritish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

4. Chuchuk suv tanqisligi muammosi. Aholi va shaharlarning tez o'sib borishi, qishloq xo'jaligining kengayishi, sanoatning rivojlanishi suvga bo'lgan talabni oshirayotganligi, insoniyatni kelajakda kutayotgan ichimlik suvi tanqisligi muammosi, insoniyatning ehtiyojini qondiradigan ichimlik suvi daryo suvlaridan tejamkorona foydalanish kerakligi bo'yicha ma'lumotlar beriladi va o'quvchilarda mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

5. Dunyo okeani boyliklaridan oqilona foydalanish muammosi. Bu geografik muammoni talqin qilishda o'qituvchi avvalo o'quvchilarga dunyo okeanining mineral va biologik resurslaridan foydalanishni to'g'ri yo'lga qo'yish, dunyo okeanining neft bilan qoplanishini oldini olish, dunyo okeani insoniyatning oziq-ovqatga bo'lgan talabini qondirishi bo'yicha muammoli fikr-mulohazalarni o'rtaga tashlaydi va o'quvchilar bilan hamkorlikda bu masalarga to'g'ri yechim topib, o'quvchilarning ijodiy izlanishlari va mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi.

6. Orol muammosi. O'qituvchi Orol dengizining qurishi sababalarini, Orol dengizi qurigan yerlardagi ekologik muvozanatning buzilganligi, buning aholi salomatligiga salbiy ta'siri bo'yicha tushunchalar berib o'tadi va Orol muammosini hal etish bo'yicha dunyo hamjamiyati tomonidan amalga oshirilayotgan ishlarni aytib o'tadi, shuningdek, bu borada o'quvchilarning ham fikr va g'oyalariga quloq tutadi. Bu orqali ularda kreativ qobiliyatlarni rivojlantiradi.

Muammoli ta'lim boshqa ta'lim turlaridan o'zining zamonaviyligi, muammoli vazifalarini muvaffaqiyat bilan amalga oshiradigan, o'quvchilarning mustaqil fikrlash, qarorlarqabul

qilish, kreativ faoliyatga yo'naltiradigan bir qator ustunliklari bilan ajralib turadi. Muammoli ta'limning zamonaviyligi o'quvchilarning bilish faoliyatini boshqarish masalalarini hal etishdagi roli bilan ham tavsiflanadi. O'quv materialini muammoli o'rganish uchun muammoli darsning tarkibi izlanuvchi faoliyatiga xos bilish harakatining mantiqiy tarkibiga bo'ysunadi. Muammoli ta'limda o'quvchilarning bilish faolligi tezkor sur'atlarda rivojlantiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli Farmoni.
2. Abduvoxidov A.S., Z.A.Ganiyev. "Geografiya ta'limi metodikasi". Samarqand.: 2021 yil. 49-52 b.
3. Abdullayeva D.N., Geografiya darslarini muammoli ta'lim texnologiyasi asosida tashkil etish. Nizomiy nomidagi TDPU ilmiy axborotlari jurnali, № 3-son. 2022-yil.
4. Vaxobov X., N.R.Alimkulov., N.B.Sultonova. Geografiya o'qitish metodikasi., Toshkent: - "Nodirabegim" nashriyoti. 2021 yil. 69-70-b.
5. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar(ta'lim muassasalari pedagog-o'qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). - T.: Iste'dod – 2008. 87 bet.